

BİR 15. YÜZYIL TÜRK BİLİM ADAMI VE HEKİMİ : ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU (1385 - 1468 ?)

İlter Uzel*

Anadolu'ya 10. yüzyılın sonunda gelerek yerleşmeye başlayan Türkler, 1198 yılında Mardin'de Artukoğlu Emineddin Bimarhanesi adıyla bilinen ilk sağlık tesislerini kurmuşlardı. Buna karşılık ana dillerinde tıp eseri vermeleri 13. yüzyılın sonlarına kadar gecikmiştir. Bugünkü bilgilerimize göre, Anadolu'da kaleme alınan ilk Türkçe tıp eseri 1335 tarihinde Aydınolu Mehmed Bey (1330 - 1340) adına yazılmış *Tühfe-i Mubârizi* (*Lubâbü'n-Nuhâb Tercümesi*)'dir.

Bu tarihten, Fatih Devri (1451 - 1481) sonuna kadar yetişen hekimler arasında İshak bin Murad (14. Yüzyıl sonu), Hacı Paşa (1334 - 1424 ?), Ahmedî (1334 - 1413), Ahmedî Dâî (15. yüzyıl), Mümin bin Mukbil (15. yüzyıl) ve Akşemseddin (1390 - 1459)'i sayabiliriz. Kaleme alınan en önemli Türkçe eserler, İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfrede*'si (1390); Ahmedî'nin 10.010 beyitten oluşan manzum *Tarvihü'l-Ervâh* (1403 - 1408), Hacı Paşa'nın *Teshilü's-Şifâ* (1408) ve *Müntehabü's-Şifâ*'sı Sinoplu Mümin bin Mukbil'in *Zahire-i Muradiye* ve *Miftahü'n-nur* ve *Hazâinü's-Sürur*'udur (15). Bütün bu hekimler arasında yaşamı ve yapıtları kendi ülkesinde az tanınan fakat tıp tarihinde önemli yeri olan başka bir Türk hekimi de Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385 - 1468 ?)'dur.

ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU'NUN HAYATI

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun (870 H/1465 M) yılında yazdığı *Cerrahiyetü'l-Haniye*'nin önsözünde 83 yaşında; (873 H/1468 M)'de yazdığı *Mücerrebname*'nin önsözünde ise 85 yaşında olduğunu belirttiğine göre (787 H/1385 M) yılında Amasya'da doğmuş olması gerekir (Resim 1), (11,12). Bu kitaplarında soy kütüğünü «Şerefeddin bin Ali bin el-

* Prof. Dr., Ankara.

Hac İlyas-Sabuncuoğlu» olarak verir. Babasının adı Ali, dedesi de Hacı İlyas'tır. Kendisi hekimler ve bilginler yetiştiren bir aileye mensuptur (6).

Şerefeddin'in düzenli bir eğitim görüp görmediği hakkında kesin bilgi yoktur. Belki de devrinin ilk veya orta okulunu bitirmiş 17 yaşından itibaren zamanının geleneklerine göre usta-çırak usulüyle tabipliğe başlamıştır. Bu durum onun medrese eğitimi yapmadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir de Cerrahiyetü'l Haniye'de «**biz çok oğlancıklar gördük kim mektebde buncılayın ederlerdi**» sözü onun bir okul yaşamı olduğunu kanıtlar (11).

Şerefeddin'in, eğitim çağında, Amasya Darüşşifasının ünlü hekimlerinde Nahcivani'den tıp öğrendiği sanılmaktadır (4). Cerrahiyetü'l-Haniye'deki «...ammâ ol nesneler kim biz istifade idinüb ahvâl-i kudemâya tettebbü idüb çok kitablara okumaklığıyla bu sınaatın esrarına vakıf olup bu fennun dakik amellerinün tecribesine mülterim olub...» sözleri onun usta-çırak usulüyle öğrendiği tıp bilgisini okuduğu kitaplar ve yaptığı gözlemlerle derinleştirdiğinin kanıtıdır (11).

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun hayat hikayesinin kalan bölümünü eserlerinden öğreniyoruz :

— Amasya Darüşşifasında ondört yıl hekimlik yapmış öğrenci yetiştirmiştir (Resim - 2). Hem hastane hekimliğinden hem de hekim yetiştirmiş olmaktan eserlerinde övünçle söz eder (12).

— Candaroğlu İsfendiyar Bey (1385 - 1440) zamanında Kastamonu'ya gitmiştir. «...Şerefeddin eydür, Kastamonu'da olurum, İsfendiyar Bey zamanında. Divanda bir nakkaş yiğit vardı. Bir gece boza içip yatmış, ertesi sağ eli raşe (tremor) olmuş...» (12). Sözleri onun Kastamonu'ya gezi amacıyla gitmediğini, orada tababet ile de uğraştığını gösterir.

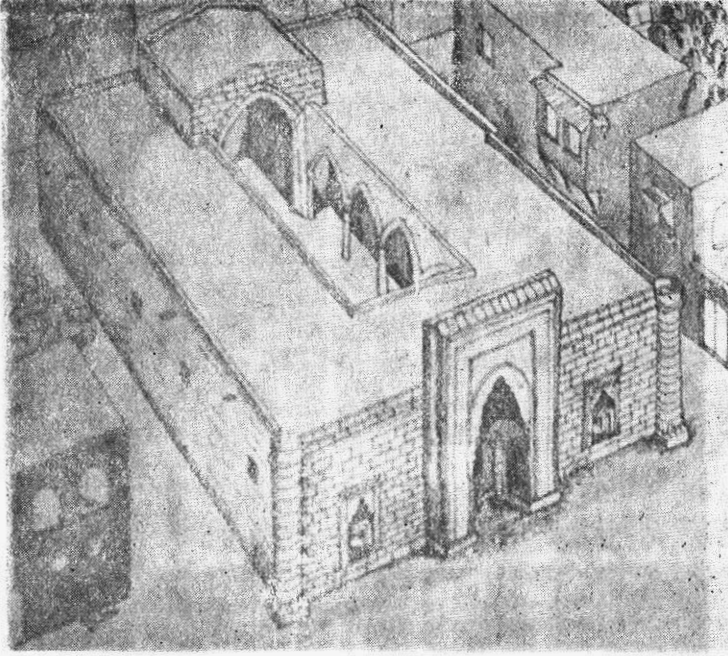
— Cerrahiyetü'l-Haniye'yi sunmak için büyük ihtimalle İstanbul'a gitmiştir. Dönüşünde Bolu, Gerede ve Tosya'ya uğramıştır (12).

— İstanbul'da «... Ol fâzıl-ı kâmil melikün hazretinde ulûmdan mergub nesne bihaddur» diye övgüyle söz ettiği Fatih Sultan Mehmed (1451 - 1481)'den beklediği ilgiyi görüp görmediği hakkında eserlerinde fazla birşey söylemiyorsa da, Ünver, onun Sultandan -belki de çevresinin etkisiyle- gereken ilgiyi görmediği kanısındadır. Zaten bunu kendisi de Mücerrebname'de «Padişah katında umduğunu bulamadığını» söyleyerek dile getirmiştir (12).

Resim 1 : Cerrahiyetü'l-Haniye'nin Fatih Millet Küt. Ali Emiri Kitapları No. 79'daki nüshasındaki cerrahi minyatürlerinden bir detay. Cerrahiyetü'l-Haniye'deki resimlerde hekim, sağda, genellikle oturur durumdadır. İyi giyimlidir, dikkatli, ciddi, sevecen bir yüz ifadesi vardır. Yukarıdaki resim, onun bu dikkatini ifade etmektedir. Süheyl Ünver bu minyatürlerdeki hekimin Sabuncuoğlu olduğuna inanmaktadır (16).

— Şerefeddin'in Arapça ve Farsça bildiği eserlerinden anlaşıl-
maktadır. Kılıçoğlu, Cerrahiyetü'l-Haniye'deki «...ona Yunanca Bay-
ram dirler» cümlesine dayanarak bu dili de bildiğini öne sürmüştür

Resim 2 : Amasya Darüşşifası'nın yapıldığı zamandaki görünümü. Darüşşifa, 1308 tarihinde İlduş (Yıldız) Hatun adındaki bir Türk Prensesi tarafından kölesi Amber Ağa'ya yaptırtılmıştır. 18. yüzyıla kadar hastane olarak kullanılan binada Sabuncuoğlu, 17 yaşında hekimliğe başlamıştır (Resim, Dr. Albert Gabriel'in Monuments Turc d'Anatolie, Paris, 1933'den yararlanarak Dr. İlter Uzel tarafından çizilmiştir).

(1). Oysa aynı ifadeler Cerrahiyetü'l-Haniye'nin ana kaynağı olan Abulkasım'ın at-Tasrif eserinde de vardır. Bunun yerine başka bir delil, Mücerrebname'deki «...ben bu nüshayı kitab-ı Yunanî'den istih-
raç itdüm (aldım) ...» sözleri, -onun bu dili bildiğine kanıt olabilir. Bilindiği gibi Sabuncuoğlu'nun yaşadığı dönemde Amasya'da Rum, Ermeni, Yahudi... gibi azınlıklar mevcuttu ve eserlerinden anlaşıldığına göre Şerefeddin bir hekim olarak onların da tedavisiyle meşgul olmuştur.

Son eseri olan Mücerrebname'yi 85 yaşında iken yazdığına göre 1468'den sonra ölmüştür. Mezarı kayıptır.

Görüldüğü gibi Şerefeddin'in tamamen hekimlik sınırları içinde kalan, hasta tedavisi, öğrenci yetiştirme ve yayın yapmaktan ibaret olan sade bir yaşantısı olmuştur.

ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU'NUN ESERLERİ

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun üç eseri bilinmektedir.

1. Akrabadin Çevirisi :

II. Bayazıd (1481 - 1512)'in Amasya Valiliği sırasında özel hekimi Şeyh Mehmed bin Ahmed Mutetabbib el-Mardini'nin ricası üzerine (850 H / 1444 M) yılında Farsça'dan çevrilmiştir. Esere Bayazıd'ın cerrahı olan Yunus bin Abdullah da ilgi göstermişti. Şerefeddin, o zamana kadar bilinen bütün Akrabadinleri tarayarak Zeyneddin bin İbrahim bin İsmail bin Ahmed bin Mehmedü'l-Hüseynü'l Cürcani (Ölm. 562 H / 1136 M)'nin Farsça kaleme alınmış Zahire-i Harzemşahi eserinin son bölümü olan Akrabadin kısmını seçmiş ve onu tercüme etmiştir.

Aşlı 31 bab (bölüm) olan bu esere, kendisi de çevirirken 29. ve 33. babları eklemiş ve 33 bölüm halinde hazırlamıştır. Sözlük anlamı «Farmakope» olan Akrabadin, ilâç hazırlanması, dört humor teorisi kapsamına giren basit ve kompoze ilâçlar; macunlar; eyariçler; cevarişler; itrifiller, kurslar (tabletler), süfuflar (tozlar), looklar, şaraplar (şuruplar), perverdeler (jel'ler), gargaralar, yağla ve mehemlerin yapıpılışlarıyla kullanıldığı yerler... gibi konuları içermektedir.*

Sabuncuoğlu, çeviride eklediği ilaçların etki sürelerini ve formüllere giren maddelerin miktarlarını (dozaj) da vermiştir. Eklenen 33. bölümde ise Arapça-Farsça-Türkçe bir sözlük yer almaktadır. Akrabadin'in Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kit. No : 3536 ... gibi kopyaları bilinmektedir (10).

2. Cerrahiyetü'l-Haniye :

Sabuncuoğlu'nun en tanınmış eseridir. 11. yüzyılda yaşamış ünlü islâm hekimi Endülüs'lü Abulkasım Zahravi (Ölm. 1013)'nin at-Tasrif adındaki Arapça ansiklopedik eserinin cerrahiye ayrılan son bölümünün Türkçe çevirisidir. Fakat, içinde cerrahi girişim resmi bulunmayan bu yapıtı Sabuncuoğlu, resimli bir cerrahi eser haline koymuş, kişisel gözlemlerini de katarak zenginleştirmiş ve adeta orijinal bir yapıt haline getirmiştir. Bu yönüyle Cerrahiyetü'l-Haniye, İslâm aleminin öğretim amaçlı resim ihtiva eden tek tıp eseridir. Bilinen üç kopyasının özellikleri ve içindekiler ayrıntılı olarak aşağıda verilmiştir.

* Halen, Akrabadin'in bütünü üzerinde GATA Tıp Tarihi ABD Doktora Öğrencisi Uzm. Ecz. Kenan Süveren tarafından bir doktora çalışması sürdürülmektedir.

a) Paris Nüshası :

Paris Bibliothèque National'de Suppl. Turc., No: 693'de kayıtlıdır. 9 Cemaziyevvel 1277 (Aralık 1869)'de Meclis-i Tanzimat azasından Yasincizade Mehmet İlmî Efendi (?) tarafından Tabip Mösyö Bergeron'a hediye edilmiş (!) ve 9 Haziran 1871'de de Bibliothèque National'e girmiştir.

1869 yılı, Fransız İmparatoriçesi Eugéni'nin Süveyş Kanalı'nın açılışına katıldıktan sonra Sultan Abdülaziz (1856 - 1876) tarafından Beylerbeyi Sarayında ağırlandığı yıldır. Dr. Bergeron'un İmparatoriçe ile gelen heyete dahil olup olmadığı bilinmemektedir. Cerrahiye-tü'l-Haniye ile ilgili bir araştırma yapan Huard ve Grmek, Fransız hekimî Bergeron'un eseri nasıl hediye aldığı ve nasıl Bibliothèque National'a malettiği hakkında hiçbir kayıt bulunmadığını söylemektedirler (5). Hatta adı biyografik kayıtlarda Parisli Doktor Etienne Jules Bergeron (1817 - 1900) olarak geçen bu hekimin ölümünden sonra yazılanlarda da ne Türkiye ne de Cerrahiyetü'l-Haniye ile ilgisini konu eden bir satır bile yoktur.

Acaba Doktor Bergeron eserin kıymetini anlayamadı ve üzerinde durmaya gerek mi görmedi? Grmek ve Huard'ın Öğretim Üyesi niteliği bulunan Bergeron'un bu konuda hiçbir şey yazmadığını bildirmeleri buna bir delil olabilir (5). Çeşitli konularda en küçük ayrıntıyı bile kâğıda geçiren Fransız araştırmacılarının bu 'eseri gözden kaçırmaları, onun uzun süre meçhul kalması, ancak Süheyl Ünver'in 1931'de İstanbul nüshasını tanıttıktan sonra üzerinde durulmaya başlanması da değerinin geç anlaşıldığını göstermektedir (16). Fakat 1936'da yayınlanan Laignel Lavastin'in Histoire de la Médecine eserinde Cerrahiyetü'l-Haniye'nin resimleri yer almış ve bundan sonra batı dillerinde yazılan hemen bütün Tıp Tarihi kitaplarında Cerrahiyetü'l-Haniye'ye yer verilmiştir (8).

1932 yılında hazırladığı bir katalogda Emil Blochet, eser için «İran Moğolları zamanında telif olunan Farsça aslından tercümedir» ifadesini kullanmıştır (1). Kaynağı belirtilmeyen bu iddia çok yakın zamanlara kadar Batı kaynaklarınca tekrarlanmıştır.

Bu nüshanın yazım tarihi (873 H/1468 M), yazım yeri Amasya'dır ve yazarın kendi el yazısıyladır. Fatih Sultan Mehmed'e armağan edilmiş olup baş ve son yapraklarda II. Bayazıd'ın tuğralı vakıf mührü vardır. 205 varaktır, kalın Anadolu kâğıdına yazılmıştır. Boyutu 180 x 26,5 mm.'dir. Hareketli ve okunaklı nesih hattıyla yazılmıştır. Bab (bölüm) başları kırmızı mürekkepledir. Her sayfa 17 satırdır, yazı kırmızı çift çerçeve içindedir. Türk işi kahverengi meşin ciltlidir. Birçok faslın sonunda cerrahi girişimi açıklayan resimler, metin içinde de alet ve girişim resimleri vardır. 57 fasıl olan 1. babda, 54 tedavi ve ameliyat resmi, 7 alet ve 4 insizyon resmi vardır. 98 fasıl olan 2. babda 58 ameliyat ve tedavi resmi, 131 alet ve 10 müdahale resmi vardır. 36 fasıl olan üçüncü babda 24 resim ve alet resmi vardır. Bu nüshanın üçüncü babında 16, 17, 18, 19, 21, 22. fasıllar sonradan kaybolmuştur.

b) Fatih Millet Kütüphanesi Nüshası :

Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri kitapları arasında No : 79'da kayıtlıdır. Kitapsever Ali Emiri Efendi (1857 - 1924) tarafından bulunarak Fatih Millet Kütüphanesine bağışlanmıştır (14).

Bu nüshanın da yazım tarihi (873 H/1468 M), yazım yeri Amasya'dır ve Şerefeddin'in el yazısı iledir. Birçok faslın sonunda cerrahi müdahaleyi açıklayan resimler, metin içinde alet ve girişim resimleri vardır. 57 fasıl olan birinci babda 37 tedavi resmi, 5 alet 5'de insizyona ait şema vardır. Bu nüshada 19, 20, 34, 39, 40, 41, 46, 47. fasıllar noksandır. 2, 3, 4, 24, 25, 35, 36. fasılların bazı kısımları ayrı bir kâğıda yazılarak sonradan eklenmiş, yalnız biri dışında resim yerleri boş bırakılmıştır.

97 fasıl olan ikinci babda 8 resim, 148 alet resmi ve 12'de cerrahi girişim resmi vardır. Bu babın da 79 ve 80. fasılları noksandır ve bazı fasıllara ait metinlerden birkaç sayfa, (numaraları olmadığından) karışmış olarak ciltlenmiştir.

36 fasıldan ibaret olan üçüncü babda 2 resim ve 11 alet resmi vardır (9).

c) İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Nüshası :

Prof. Dr. Besim Ömer Akalın (1862 - 1940)'ın özel kitaplığında iken diğer kitaplarıyla beraber İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Kütüphanesine geçmiştir. No : 35'de kayıtlıdır.

Yazım tarihi ve yazım yeri yazılmamış veya o sayfa kaybolmuştur. Eserin esas nüshalarından birinden bir hattat tarafından okunaklı ve harekeli nesih hattıyla yazılmış ve orijinal nüshalardaki imlâ büyük ölçüde korunmuştur. Bu nüsha 188 varaktır. Sayfa boyutu 30x21 cm.'dir. Kâğıdı kalın Anadolu kâğıdıdır. Her sayfa 12 satırdır ve yazı dışı 183x120 mm. ebadında kırmızı çift çerçeve ile çevrilidir. Nüsha baş taraftan noksan olduğundan cilt kapağı da kaybolmuştur. Arka cilt kapağı kahverengi meşin, miklepli ve şemselidir. 1. Bab 26. fasıldan başlamaktadır. 2. Bab 97 fasıldır. 3. Bab 35 fasıldır. Nüshanın resimleri klâsik minyatür tarzında yapılmıştır ve Süheyl Ünver geçen yüzyıl başlarında yazıldığını iddia etmektedir (16). Mevcut sayfaları bir sıraya konabilirse de noksanları nedeniyle işe yarar bir nüsha olarak düşünülemez.

d) Cerrahiyetü'l-Haniye'nin Bölümleri :

Cerrahiyetü'l-Haniye 3 (Bab) bölümdür. Bu bölümlerin içinde yer alan konular (fasıllar) şunlardır :

1. Bab : 57 Fasıldır. Bu bapta koterizasyon (dağlama) metotları anlatılır :

1. Başta rutubet ve soğuk humorların üstünlüğünden olan ağrılar için dağlama yapılması,
2. Kronik baş ağrılarında dağlama,
3. Akut migren (yeni yarım baş ağrısında) dağlama,
4. Kronik migren (eski yarım baş ağrısında) dağlama,
5. Soğuk humor üstünlüğünden olan kulak ağrılarında dağlama,
6. Yüz felci (lâkvel)'de dağlama,
7. Paralizi jeneral ve apopleksi (eski sekte)'nin dağlanması,
8. Letarji (balgam humoru üstünlüğünden olan unutkanlık)'de dağlama,
9. Hemipleji (falic)'nin dağlanması,
10. Epilepsi (uçuk)'nin dağlanması,
11. Depresyon (malihülya)'da dağlama,
12. Katarakt veya hypopion (göze inen su)'un dağlanması,
13. Kronik göz yaşarmasının dağlanması,
14. Ozena (burundan gelen yaramaz koku)'nın dağlanması,
15. Ptosis (göz kapağı istirhası)'in dağlanması,

16. Kirpik eğilmesinin dağlanması,
17. Lakrimal fistül (dağ-garah) dağlanması,
18. Dudak fisurleri (dudak yarığı)'nin dağlanması,
19. Diş granülomu (ağız içi lâhmi)'nun dağlanması,
20. Periodontal hastalıklı dişeti (dişeti gevşemesi)'nin dağlanması,
21. Diş ağrısında dağlama yapılması,
22. Skrofül (domuz başı-hanâzır)'ün dağlanması,
23. Dispne ve afoni (nefes darlığı, âvaz boğulması)'nin dağlanması,
24. Akciğer (öyken) hastalığında ve öksürükte dağlama,
25. Rutubet ve soğuk humorların üstünlüğünden olan humerus çıkığının dağlanması,
26. Mide hastalığında dağlama,
27. Rutubet ve soğuk humorların üstünlüğünden olan karaciğer hastalığının dağlanması,
28. Karaciğer absesini açmak için dağlama,
29. Plörezi (savşa hastalığı)'de dağlama,
30. Dalak hastalığının dağlanması,
31. Hidropsi (istiska)'de dağlama,
32. Ayakta ödem'in dağlanması (Resim - 3).
33. Diarrhea (ishal)'de dağlama,
34. Hemorroid (makadda olan basur)'in dağlanması,
35. Verru (siğil)'de dağlama,
36. Hemorroid (makadda olan basur)'da dağlama,
37. Böbrek hastalıklarında dağlama,
38. Vesikal gevşeme ve idrar inkontinansında dağlama,
39. Uterus'un rutubet ve soğuk üstünlüğünden olan hastalığında (rahim marazı) dağlama,
40. Kalça (yan başı) çıkığında dağlama,
41. Siyatik (ırkinnisa)'te dağlama,
42. Sırt ağrısının dağlanması,
43. Gibbosité? (arka göz)'de dağlama,
44. Gut ve artrit (nikris, vecâ'i mafsâl)'de dağlama,
45. Herni (kasuk yaruğı)'de dağlama,
46. Post-travmatik ağrı ve ekimoz (mafsâl bertiği)'de dağlama,

47. Lepra? (cüz zam)'da dağlama,
48. Parestezi, parezi (gövdede olan uyuşukluk)'de dağlama,
49. Vitiligo (baras-allık)'da dağlama,
50. Kanser (seratan)'de dağlama,
51. Absede dağlama,
52. Gangren (yinür baş)'de dağlama,
53. Kallus ve verrü'nün dağlanması,
54. Ürperme, titreme (nafir-üşümek)'de dağlama,
55. Furonkül (sivilcik)'ün dağlanması,
56. Arteriyel kanamanın dağlanması,
57. Ekzemanın (sulu uyuz) dağlanması. (Bu bölüm Abulkasım'ın at-Tasrif eserinde yoktur. Sabuncuoğlu tarafından yazılmıştır, orijinaldir).

2. Bab, 98 fasıldır. Bu fasılda cerahati yarma, deşme ve yara bakım yöntemleri açıklanır :

1. Çocukların başındaki likidin boşaltılması,
2. Retro-oriküler flebotomi? (iki kulak ardı şiryanı kesmek),
3. Temporal arter insizyonu (iki tuluktaki iki şiryanı kesmek),
4. Damarlardan göze inen sıcak humor'un tedavisi,
5. Baştan göze inen sıcak humor'un tedavisi,
6. Kulaktan yabancı cismin çıkarılması,
7. Kulak yolu obstrüksiyonu tedavisi,
8. Göz kapağındaki büyümenin (göz kapağı sigili) tedavisi ,
9. Epikantus (kapak perdesi) tedavisi,
10. Gözde ankiste fibro-adipöz tümör'ün tedavisi,
11. Göz kapağını kesip dikmek,
12. Kirpik dikmek (teşmir),
13. Üst göz kapağı kısalığı tedavisi,
14. Alt göz kapağı kısalığı tedavisi,
15. Kapak göze yapışır sa tedavisi,
16. Pterigium tedavisi,
17. Konjektivada kemozisin tedavisi,
18. Panilus tedavisi,
19. Burundaki vejetasyon (nasır)'un tedavisi,
20. Eksoftalminin tedavisi,
21. Stafilomanın tedavisi,

22. Gözde hypopion (kümne)'in tedavisi,
23. Katarakt. (?) (göze inen suyun) tedavisi,
24. Burun polipinin tedavisi,
25. Burun siğillerinin kesilmesi,
26. Kulak, burun ve dudak yaralarını dikmek,
27. Dudaktan tümör (ukde) çıkarılması,
28. Dişeti hipertrofisi (lahm-ı zâid)'nin kesilmesi,
29. Diş taşının kazınması,
30. Diş çekimi,
31. Diş kökü ve alveol çıkarılması,
32. Sürnümere (artuk diş) diş çekimi,
33. Sallanan dişlerin ligatürle bağlanması,
34. Kısa dil frenilumunun kesilmesi,
35. Ranula (kurbanğacık) eksizyonu,
36. Uvula (dilecik) ve boğaz şişi tedavisi,
37. Uvula (dilecik) şişini kesmek,
38. Boğaza kaçan kemik veya yabancı cismin çıkartılması,
40. Şişlerin eksizyon ve insizyonu,
41. Başta olan şişlerin eksizyonu,
42. Boyundaki süpüre adenitlerin insizyonu,
43. Tümör veya iltihap nedeniyle olan tıkanmada trakeotomi,
44. Guatr tedavisi,
45. Uurların insizyon ve eksizyon tekniği,
46. İnsizyon ve eksizyon aletlerinin resimleri,
47. Jinekomasti tedavisi,
48. Koltuk altı abselerinin tedavisi,
49. Arter veya vena iltihabına bağlı abselerin tedavisi,
50. Sinir burulmasından olan şişlerin tedavisi,
51. Karın derisindeki mantarimsı büyümelerin (?) tedavisi,
52. Omblikal herni (göbek yaruğu)'nin tedavisi,
53. Kanser tedavisi,
54. Abdominal parasentez (istiska),
55. Çocuklarda deliksiz uretra veya anormal uretranın tedavisi,
56. Glans ve prepuşteki hiton (?) veya peniste yapışıklığın tedavisi,
57. Çocukları sünnet etmek,
58. Üriner retansiyon (sidik tutulmalığı) tedavisi,

59. Vesikal lavaj (kavuğa hokne etmek) aleti ve tedavisi,
60. Litotripsi ve mesaneden taş çıkarmak,
61. Kadınlarda olan taşı çıkarmak,
62. Hidrosel (su debbesi)'in insizyonu,
63. Yumuşak doku fitkî (et debbesini)'yi yarmak,
64. Varikosel tedavisi,
65. İntestinal herni (bağırsağa inen debbe)'nin ilâcı,
66. Pnömosel (yilden olan debbe) tedavisi,
67. İnguinal herni (kasukta olan debbe)'nin tedavisi,
68. Hidrosel (iki hayanın derisi sarkıksa)'in tedavisi,
69. Kastrasyon veya emaskülasyon,
70. Kadınları sünnet etmek ve klitoris (ferc eti) tedavisi,
71. Hermafroditizm (hünsa) tedavisi,
72. Vajinası kapalı veya atrezik olanların tedavisi,
73. Vulva kondilomu (nasur ve siğiller)'nün tedavisi,
74. Uterus prolapsusu (fercde hurrac)'nün perforasyonu,
75. Doğum yaptırmak,
76. Ölü fetus'un ilâcı (çıkarılması),
77. Ana karnında ölen çocuğu çıkarmak için kullanılan aletler,
78. Plasentanın çıkartılması,
79. Konjenital anus atrezisinin tedavisi,
80. Anal vejetasyon (makadede nasur)'un tedavisi,
81. Kanamalı hemorroidin bağlanması ve ekstirpasyonu,
82. Kallus veya kuru verru (yabis siğil, mismadi siğil)'ların tedavisi,
83. Lavmanda kullanılan aletler,
84. Cerahatleri kurutucu ilâçlar,
85. Karın derisi ve bağırsak yaralarının dikilmesi,
86. Nasır ve eski cerahat (zükkâm)'ın ilacı,
87. El ve ayak amputasyonu, tekniği (Resim - 4),
88. Derin süpürasyonlar ve fistüllerin tedavisi,
89. Sürnümere parmakların amputasyonu ve sindaktili'de interdigital yapışıklığın tedavisi,
90. Varis (ırkımedenî) tedavisi,
91. Deri altı kurdu (Medine kurdu)'nün tedavisi,

92. Deri altı kurdunun tedavisi,
93. Ürperme (nafir, üşümek ?) tedavisi,
94. Ok çıkarma tekniği,
95. Kan alacak damarlar (flebotomi),
96. Hacamat etmek,
97. Sülük çekme,
98. Herpes sirsine (?) (kızıl demregü)'nün tedavisi (Bu bölüm, Abul-kasım'ın at-Tasrif eserinde yoktur. Sabuncuoğlu tarafından yazılmıştır ve orijinaldir.)

3. Bab 35 fasıldır. Bu fasılda kırık, çıkıklar anlatılır :

1. Kemik kırıklarının tedavisi,
2. Baş kemiği kırıklarının tedavisi,
3. Burun kemiği kırığının tedavisi,
4. Alt çene kırığının tedavisi,
5. Klavikula (köprücük kemiği) kırığının tedavisi,
6. Bağırın kemiği (?) kırığının tedavisi,
7. Sternum (gönüs kemiği) kırığının tedavisi,
8. Kot (eyegu) kırığının tedavisi,
9. Vertebra (boyun ve arka omurgaları) kırığının tedavisi,
10. Akromion (yan başı) kırığının tedavisi,
11. Humerus (karuca-bazu kemiği) kırığının tedavisi,
12. Omuz çıkığının redüksiyonu (Resim : 5).
13. El ve parmak kemiklerinin redüksiyonu,
14. Femur (uyluk kemiği) kırığının tedavisi,
15. Bacak kırığının tedavisi,
16. Tibia (?) Fibula (?) (baldır, incik kemiği) kırığının tedavisi,
17. Ayak ve ayak parmakları kırığının tedavisi,
18. Kadınlarda ferc ve kaşık kemiği (pelvis) ve erkeklerde penis kırığının tedavisi,
19. Enfekte kırıkların tedavisi,
20. Kırıkta kallus teşekkülü,
21. Kırık kaynadıktan sonraki atrofinin tedavisi (Resim - 6).
22. Çıkıkların tedavisi,
23. Alt çene lüksasyonun redüksiyonu,
24. Boyun köprücüğü omuzdan yana çıksa redüksiyonu,
25. Omuz lüksasyonunun redüksiyonu,

26. Dirsek çıkığının tedavisi,
27. El, ayak çıkığının tedavisi,
28. Parmak çıkığının tedavisi,
29. Vertebral kolon lüksasyonu tedavisi,
30. Yanbaşı (trokanter) çıkığının (kalça çıkığının ?) tedavisi,
31. Diz çıkığı redüksiyonu,
32. Topuk çıkığı redüksiyonu,
33. Ayak parmakları çıkığının tedavisi,
34. Enfekte olan veya kırıkla beraber olan çıkıkların tedavisi,
35. Cerrahi tedavide kullanılan ilaçlarla ilgili farmakope
(Bu bölüm Abdulkasım'ın at-Tasrif eserinde yoktur. Sabuncuoğlu tarafından yazılmıştır).

3. Mücerrebname :

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun (873 H/1468 M) yılında yazdığı telif eseridir ve önsözünde Amasya'daki hekim çevresinin arzusuna uyarak kaleme aldığını belirtmiştir (12). Şerefeddin'in bu eseri diğerlerine göre daha tanınmış ve yayılmıştır (Resim - 7).

Mücerrebname, yazarın hayvanlar ve insanlar üzerinde, veya bizzat kendi üzerinde denediği ilaçların kullanılışı açıklanırken, bu-

Resim 3 : Cerrahiyetü'l-Haniye'nin Fatih Millet Küt. Ali Emiri nüshasında 1. bab, 32. fasıl da ayakta ödemın dağlanması ile ilgili minyatür. Sağ tarafta hekim, elinde bir koter bulundurmaktadır. Hastanın çıplak bacakları üzerinde dağlanacak noktalar belirtilmiştir (sayfa : 35a).

Resim 4 : Cerrahiyetü'l-Haniye'nin Paris Bibliothèque National nüshasında Skrofül (hanazır)'ın dağlanması (1. Bab, 22 fasıl, sayfa : 29b).

Bu minyatürde de hekim, sağda ,elinde bir koter tutar vaziyettedir. Hasta ortadadır. Solda, bir asistan hekime yardım etmektedir.

Resim 5 : Cerrahiyetü'l-Haniye'nin 3. Fasıl 12. babında yer alan omuz çıkığının redüksiyonu ile ilgili bir resim. Hasta, iki asistan tarafından tutulmakta, hekim de çıkığı yerine koymaktadır (Paris, Bibliothèque Nat. nüshası, sayfa : 186a).

günkü tıp literatüründeki vaka takdimlerine benzer ifadeler yer alır. Böylece Şerefeddin, hasta tedavisi sırasında başından geçen olayları naklederek ilaçların kullanılışı üzerindeki tereddütleri gidermeyi amaçlamış ve meslektaşlarına yol göstermiştir.

Mücerrebname, Şerefeddin'in bizzat denediği ilaçlardan oluşan bir orijinal eserdir. Ayrıca içinde kendi yaptığı hayvan deneyleri ve kendi üzerinde yaptığı deneyler sonucu tavsiye ettiği bazı ilaçlar da vardır (Resim - 8).

Bu deneyini «tiryak» denilen içinde yirmiden fazla drog bulunan ve o dönemin tabiriyle «baştan ayağa her türlü hastalığa iyi gelen» bir ilacın tarifini verirken anlatmıştır. Deney kısaca şöyledir :

Bir gün bir yılanı Sabuncuoğluna gelip bir yılanı olduğunu söyler ve getirir. Sabuncuoğlu sol elinin işaret parmağını bu yılanın ısırtır. Kendisi daha önce tiryaktan almış ayrıca ilacı parmağına da bağlamıştır. Yılanın zehiri ne parmağını şişirmiş ne de vücuduna zarar vermiştir. Görüldüğü gibi bu ilaç zehirlenmelere karşı bir antidottur.

Sabuncuoğlu bu tiryakı Tiryak-ı Faruk yerine de kullanmış ve aynı özellikleri taşıdığını ifade etmiştir.

Onun önemli deneyi bir hayvan deneyidir ve yine bu ilacın tarifi içinde anlatılmıştır :

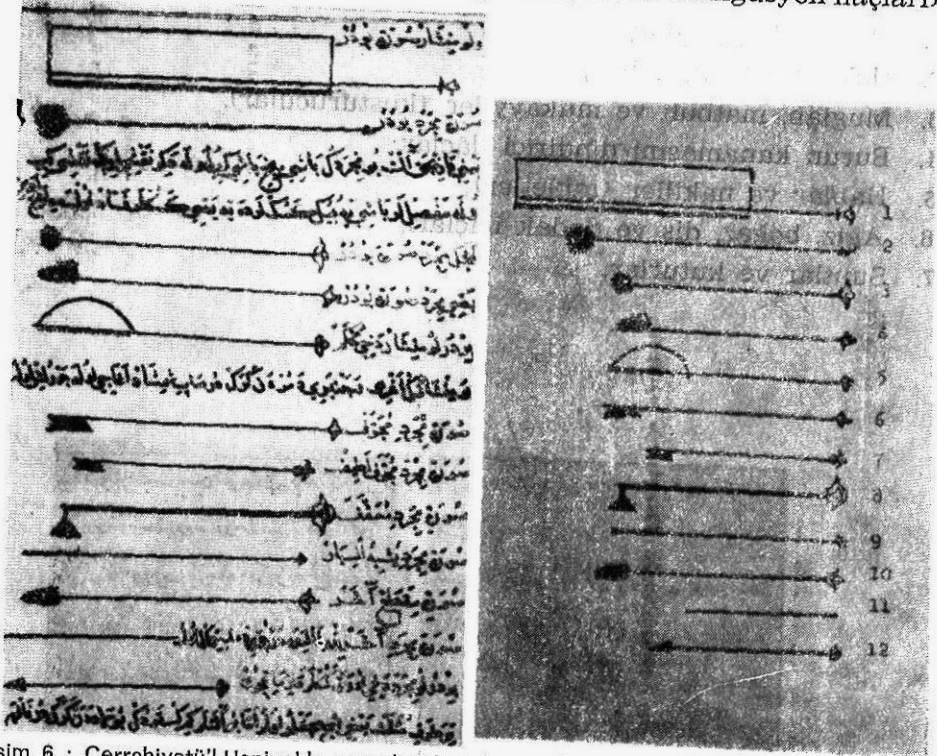
Bir gün iyi bir yılanı olduğunu söyleyen bir yılanı gelmiş. Şerefeddin o yılanı getirterek bir horoz tutmuş ve bir butunun tüylerini yolarak yılanın üç kere ısırttırmış. Sonra hazırladığı tiryaktan horozu yutturmuş ve kümise salıvermiş. Daha sonra gelip horozu kontrol etmiş ve onun zehirlenmediğini görmüş. Ertesi gün horoz tamamen iyileşmiş. Böylece hazırladığı ilacın etkisinden emin olarak onu eserine yazmış.

Bu deneyler Türk tıp tarihinin bilinen ilk deneysel tıp çalışmalarındandır.

Mücerrebname'nin Süleymaniye Küt. Fatih Küt.; No. : 3619, Aya-sofya No : 3726; Kılıç Ali Paşa No : 7142 gibi kopyaları bilinmektedir.

Eser 17 bölümdür. Bunlar sıra ile :

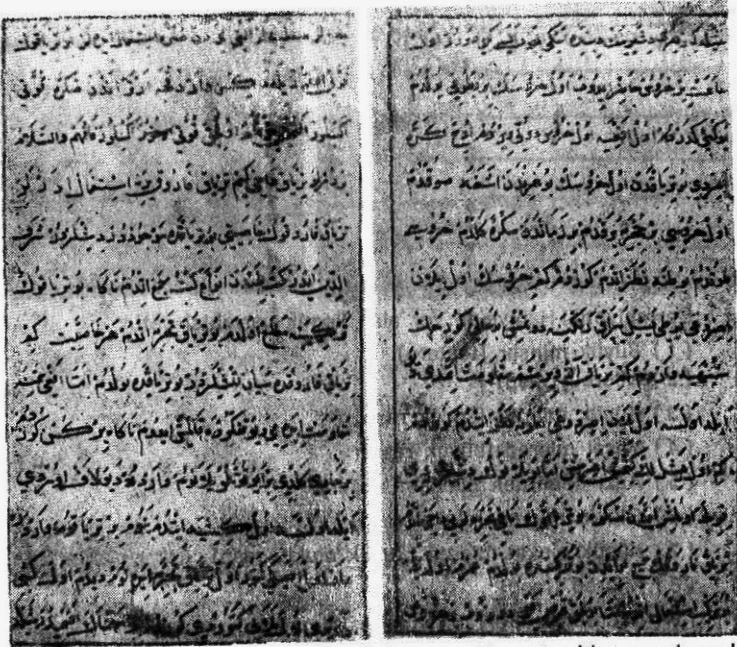
1. Tiryaklar, (Antidotlar)
2. Macunlar,
3. Müshiller ve süfuflar (diarreikler ve toz ilâçlar),
4. Tıllalar, zamadlar ve nütuller (yakı ve yakı türü ilâçlar),
5. Kabız deva ve buhurlar (astrenjan ilâçlar ve fumigasyon ilâçları),

Resim 6 : Cerrahiyetü'l-Haniye'de yer alan kemik cerrahisi seti :

- (1) Büyük minşar (testere)
- (2) Micred (rasp)
- (3) Küçük micred (küçük rasp)
- (4) Yassı micred (büyük rasp)
- (5) Ağız demirden minşar (testere)
- (6) Oluklu micred (oluklu rasp)
- (7) Küçük oluklu micred (küçük oluklu rasp)
- (8) Micred (rasp)
- (9) Micred (rasp)
- (10) Mikta (osteotom)
- (11) Micred (rasp)
- (12) Küçük kemikleri kürete etmek için micred (rasp).

6. Fetile ve ferzeceler (fitil ve ovüller),
7. Şerbet ve mazmazalar (şuruplar ve gargaralar),
8. Zerurlar, kuhuller (göz hastahklarında kullanılan ilaçlar),
9. Kurslar ve looklar (tablet ve pastiller),
10. Cerahat giderici ilaçlar,
11. Merhemler, yağlar,
12. Hokneelr (lavmanlar),
13. Muglab, matbuh ve mukayyiler (kusturucular),
14. Burun kanamasını dindirici ilaçlar,
15. Hablar ve nakiller (tabletler),
16. Ağız, boğaz, diş ve dudak ilaçları,
17. Suutlar ve kuturlar.

Resim 7 : Mücerrebname'nin kütüphanemde bulunan 17. yüzyılda yapılmış bir kopyasından bir bölüm. Burada yazıda anlatılan hayvan deneyi ile ilgili bölüm yer almaktadır (sayfa : 12-13).

Resim 8. Sabuncuoğlu, kendi hazırladığı tıryakın etkisini hayvan deneyi ile araştırırken. Hazırlanan ilâç horoza içirilmekte ve yılan zehirinin etkisinin ortadan kalktığı belirlenmektedir (Cerrahiyetü'l-Haniye minyatürlerine uygun olarak Dr. İ. Uzel tarafından çizilmiştir).

ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU'NUN ŞAHSİYETİ

1. Eski Kaynakların Sabuncuoğlu'dan Bahsetmeyişi Nedenleri :

Sabuncuoğlu'nun bilimsel şahsiyetine değinmeden önce, eski kaynakların Sabuncuoğlu'dan bahsetmeyişlerinin nedenlerini kısaca açıklamak yerinde olacaktır. Birçok meziyetlerine rağmen Şerefeddin'in Osmanlı - Türk bilim dünyasında pek az tanındığı ve eserlerinin kop-yasının da çok az olduğu görülür. Bibliyografik kaynaklar da ondan ancak 20. yüzyılın başında söz etmeye başlamışlardır. Bu çelişki nasıl açıklanabilir?

Son araştırmalar Sabuncuoğlu'dan ilk defa söz eden kaynağın 15. yüzyılda cerrah İbrahim bin Abdullah tarafından yazılmış, Alâim-i Cerrahin isimli Türkçe cerrahi eser olduğunu ortaya koymuştur. Bu cerrahnameyle ilgili bir araştırma yapan Yıldırım (18) şu bilgileri vermektedir :

II. Bayazıd'ın (1483 - 1508) 1498'de başlayıp 1502 yılında biten Mora Seferi sırasında 1500 yılında fethedilen Modon kalesinde Çindar isimli bir tıp kitabı bulunmuştur. O devirde, adet olduğu üzere Platon (M.Ö. 427 - 347), Galinos (131 - 200), Hippokrat (M.Ö. 460 - 377) ve İbn-i Sina (980 - 1037)'nin tıbbi görüşlerini yansıtan Yunanca ve Süryanice yazılmış bu eser, Cerrah İbrahim bin Abdullah tarafından Türkçeye çevrilerek «Alâim-i Cerrâhin» adı verilmiştir. Cerrah İbrahim, kitabının nüvesini oluşturan bu çeviriye 14. ve 15. yüzyılın ünlü Türk hekimlerinden Hacı Paşa, Akşemseddin, Beşir Çelebi, Hekim Şirvani ve Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun eserlerinden de alıntılar yapmış, ayrıca kendi kişisel deneyleri sonunda benimsediği ilaç ve metodları da eklemiştir (1).

Cerrah İbrahim'in eserinde hekim ve kitap isimleri verilmektedir. Bunlar arasında Şerefeddin Sabuncuoğlu'nunda adı geçmektedir ve Jinekolojide kullanılan bir supposituvarla ilgili fasıl, Sabuncuoğlu'dan alınmıştır. Gerçekten de Sabuncuoğlu'nun kişisel deneylerine dayanarak 1468 yılında yazdığı Mücerrebname'de bu formül yer almaktadır (12).

Kanuni Sultan Süleyman (1520 - 1566) zamanında saray hekimi olan Musa bin Hamun'un XVI. yüzyılda yazdığı dış hekimliği eserinde dağlama ve cerrahi ile ilgili kısımlar Sabuncuoğlu'nunkilere çok benzemektedir (13). Dolayısıyla ondan alınmış olması ihtimali çok kuvvetli ise de bu kesin olarak henüz ortaya konamamıştır. Bu iki atıftan başka, Sabuncuoğlu ile ilgili eski bir kayıt yoktur.

Öyle anlaşıyor ki zamanında ikinci lokman hekimi (Lokman-ı Sanî) sayılan Akşemseddin (1390 - 1459), Altunizade (? - ?) ve Ahi Çelebi (1436 - 1524) gibi ünlüler arasında Sabuncuoğlu taşralı bir hekim olarak telâkki edilmiş; lâyük olduğu ilgiyi bulamamış; şöhreti de Amasya'nın sınırlarını pek aşamamıştır.

Şerefeddin'in zamanındaki hekimlerle rekabet edemeyip tarihi kaynaklara geçemeyişinin bir sebebi de zamanın öteki bilim dallarına ilgisiz kalıp çalışmasını yalnız tıp alanında yoğunlaştırmış olmasıdır. Oysa, o dönemin bilinen tanınmış hekimlerinin hemen hepsi aynı zamanda birer sanat ve din adamı idiler.

Sabuncuoğlu'ndan yeteri kadar söz edilmemesinin diğer önemli nedeni de o devirde bilimsel eserlerin büyük çoğunlukla Arapça yazılmasıdır. Halbuki o, bütün eserlerini Türkçe yazmıştır. Vecihe Kılıçoğlu «Cerrahiye-i İlhaniye» adlı çalışmasında bu konuyu şöyle yorumlamaktadır :

«Görülüyor ki daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi Arapçanın ilim dili, Farsçanın edebiyat dili olarak kullanılması geleneği bu devirde de bütün kuvvetiyle yaşamaktadır. Bu şartlar altında bir hekimin bilimsel eserlerini Türkçe yazışı, kendisinin tarihi kaynaklara geçmesini gerektirecek ciddi bir ilgi uyandıramaz» (7).

2. Şerefeddin'in Bilimsel Şahsiyeti :

Şerefeddin'in biyografisinin büyük ölçüde bilimsel kişiliği ile sınırlandırılmışı belirtmiştik. O, eserlerini, sağlam bir gerekçe ile Türkçe olarak yazmış ve şimdiye kadar ele geçen belgelere göre devrinin geleneklerine uymayarak, tıptan başka alanda bir eser de vermemiştir. Yaşadığı devirde önemi yeteri kadar anlaşılamamıştı. Fakat onun davranışı günümüzdeki değer yargılarına paraleldir ve Sabuncuoğlu, çeşitli yönleriyle Türk Tıp Tarihinin yetiştirdiği ender kişilerden biridir.

Meraklı, bilgili ve mütevazı bir kişiliğe sahiptir. Kişiliği ve eserleri üzerinde ayrıntılı çalışmalar yayınlandıkça bu gerçek daha da gözle önüne serilmektedir. Şerefeddin'in meziyetlerini şöyle sıralayabiliriz :

a) Şerefeddin, eser verirken devrinin tanınmış tıp eserlerini seçmiş ve yararlanmıştır. Meselâ Cerrahiyetü'l-Haniye'yi hazırlarken yararlandığı Abulkasım'ın at-Tasrif'i, Batıda ve Doğuda 400 yıl klâsik bir eser olarak kalmış hattâ Haller'in Artis Medicae Principae (1769 - 1774) kolleksiyonu için bile başvuru kaynağı niteliğini korumuştur (4). Cerrahide kaynak eser olarak böyle bir yapıtı seçmesi onun bilimsel niteliğini ortaya koyar.

b) Şerefeddin ciddi araştırmacı ve deneycidir. Anadili dışında Arapça, Farsça bilen Şerefeddin, dönemi öncesi yazılmış bilimsel eserleri araştırıp tarayarak kendi bilgi birikimini sağlamıştır.

c) Türk Tıp Tarihinde kendi denediği ilâç ve tedavi metodlarını içeren ilk monografi olan Mücerrebname onun tarafından yazılmıştır. Ayrıca kullandığı ilâç ve tedavi metodlarını defalarca deneyerek sonucundan emin olduktan sonra eserine almıştır. Tiryak hazırlarken kendi üzerinde ve deney hayvanında yaptığı deneysel çalışma onun araştırmacı ve deneyci niteliğinin tipik örneğidir (12).

d) Şerefeddin iyi bir klinisyendir. Amasya Darüşşifasında 14 yıl çalışması bu niteliğinin kanıtıdır. Eserlerinde tedavi metodlarını en ince ayrıntılarına kadar vermesi, cerrahi teknikleri çok açık bir dille herkesin anlayacağı şekilde anlatması, bunu yetersiz bulup açıklamalarını resimlerle takviye etmesi önemlidir. Bu titizliğini ilâçların hazırlanmasında da göstermiştir.

e) Eserinden anlaşıldığına göre Anadolu'dan ve uzak yerlerden bile kendisine ameliyat ve tedavi için hastalar müracaat etmiş, bunlardan ender görülenlerini kitaplarına yazmıştır.

f) Şerefeddin iyi bir eğiticiidir. O, yukarıda da belirttiğimiz gibi bilgi birikimi ve tecrübesi olan bir hekimdir. Titizlikle seçerek hazırladığı Cerrahiyetü'l-Haniye yukarıda da değinildiği gibi yaşadığı devir için üstünlüğü tartışılmaz bir eserdir. Eserinde verdiği ameliyat tekniği ile ilgili alet ve resimler okuyan için ayrıca görerek eğitim sağlıyordu (2).

Mücerrebname ise daha önce yazılmış eserlerden derlenen ve kendi bulduğu formüllerle genişletilmiş bir eserdir. Bu kitap da sonraki dönemler için bir kaynak eser olmuştur. Eser yazabilen öğrenciler yetiştirmesi ve öğrencilerinin kendisinden iftiharla bahsetmesi onun öğretici ve eğitici özelliğinin kanıtıdır (9).

g) Eserinde sadece okumakla cerrahi girişimlerin yapılamayacağını, yapmak isteyenlerin bunları görmelerini ve hatta uzmanların kontrolünde yapmalarını söyler. «Tavsiye edilen bir metod veya ilâcın fenalığını görünce derhal terketmelidir» der. Rivayetlerle iş görmeyi şiddetle reddeder. Cahil hekimlerden daima şikâyet eder, tecrübeli ve hazık hekimlere güven duyar (12).

h) Şerefeddin Türkçeyi iyi bilen ve kullanan bir yazardır. Yazmış olduğu üç bilimsel eser de döneminde konuşulan, kullanılan Türkçe ile kaleme alınmıştır. Arapça, Farsça bildiği halde eserlerini Türkçe yazması, Arapça ve Farsçadan bilerek ve isteyerek ayrılmış olması, yazdığı eserlerin kolayca anlaşılabilmesi için yaşayan halk dilini kullanması bugün bile özlenen bir durumdur. Şerefeddin Cerrahiyetü'l-Haniye'nin ön sözünde «...Bu kitabı Türkçe yazdım. Türkçe yazdığım şu nedenden ki, Kavm-i Rum (Anadolu halkı) Türkçe konuşur ve bu asrın cerrahlarının çoğu ümmidir, okuyanları da Türkçe kitaplar okurlar...» der (11). Akkrabadin'in önsözünde ise «...Zira ki ilm-i tıbbın kitabları Parisi ve Tazi dilinde düzülmüştür. Rum ehlinin ekseri Arabi ve Parisi dilün bilmeyüb, aciz ve atıl olmuşlardı...» diyerek eserlerinin Türkçe oluşunun zorunluluğu konusunda açıklık getirir (10). Bu zorunluluk Şerefeddin'in, zamanına göre övgüye değer bir ilim dili yaratmasını, kitapdan kitaba aktarılan Arapça ve Farsça kökenli zor kelimelerden kurtulmasını ve halkın dilinde yaşayan sözcük ve terimlerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Görüldüğü gibi eğer, hekimlik dilinin Türkçeleşmesi için onun başlattığı süreç devam etseydi, tıp dilimiz bugün bir çıkmaz içine girmeyecekti.

i) Şerefeddin'in eserlerine genel olarak bakıldığında kendisinden önce Anadolu'da yazılmış Türkçe tıbbi eserlerden de faydalandığı anlaşılır. Eserlerinde kullandığı Türkçe terimler daha önce yazılmış kitaplarda (Hacı Paşa Müntehab-ı Şifa'sı ve Teshil'i, İshal bin Murad'ın Edviye-i Müfrede'si... gibi)'da görülmektedir.

Kısaca, Şerefeddin'in kullandığı dilin akıcı ve güncel oluşu, kullandığı yazının itinalı bir şekilde harekelenmiş oluşu, eserin yazıldığı devirde kullanılan dilin bütün özelliklerinin bugüne yansımaları sağlanmış ve Türkologlar için de çok değerli bir kaynak eser haline gelmiştir. Vecihe Kılıçoğlu Cerrahiyetü'l-Haniye için şöyle demektedir; «...Bunun için Cerrahiyetü'l-Haniye ilk günkü durumu hiç bozulmadan, devirleri aşır günümüze kadar gelen, kopya nüshaları incelerken karanlıklarda kalan dilbilimcisine sönmez ışığı ile yol gösteren ve bu suretle de kendinden önce hattâ daha sonraki devirlerin kopya nüshalarının dilini değerlendirmekte bulunmaz bir ölçü olan gerçeğin ve ilmin heyecanı ile dolu şüpheleri giderici aydınlatıcı bir eserdir...» (7).

j) Şerefeddin bir hattat ve ressamdır. Şerefeddin'in kendi el yazısı ile yazdığı eserleri kütüphanelerimizde mevcut olduğu için onu hat ve resim sanatı açısından değerlendirebilmekteyiz. Cerrahiyetü'l-Haniye eserinde Şerefeddin ilk defa bir cerrahi tekniği açıklamak amacıyla eserinde resim sanatını kullanmıştır ve ameliyat tekniklerini başarılı bir şekilde resimlemiştir. Resimler yüksek bir artistik değer taşımaz fakat teknik açıdan değerlidir.

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun aynı zamanda bir hattat olduğu belirtilmişti. Bu özelliğinden dolayı kendine ait olanlar dışında eserler kopya etmiştir. Örneğin, çağdaşı Amasyalı hekim ve şair Halimi'nin Farsça tıbbi bir eserini yazıya geçirmiş; öğrencisi Muhiddin Mehi'nin Müfid adındaki manzum tıp eserini de yine o kopya etmiştir (3,9).

Şerefeddin'in yazdığı eserlerinden ve öğrencilerinin eserlerini kalemle almasından hat sanatını iyi bildiğini ve güzel yazı yazmada usta olduğunu öğreniyoruz. Cerrahiyetü'l-Haniye-deki «... Bir talib-i ilm benden yazı yazmak öğrenürdü. Sağ yanağında bir yumurda mikdarı silâsı yani uru var idi ol uru yardım...» sözleri bunu kanıtlar (11).

k) Şerefeddin Tıbbî Deontolojiye saygılı bir hekimdir. Mesleğine içten duygularla bağlı, hastalarına karşı sevecen ve ilgili, ayrıca deontolojik kurallara saygı duyan örnek bir hekimdir. Bu özelliklerini kendi sözleriyle aktaralım :

— Yaptığı tedavilerden sonra hastasını takip eder. «Bağladum gidüm, akşam durdum gördüm kim...» (11).

— Verdiği ilaçların dozajını belirler. «... Kavi kişilere buçuk miskaldir. Zayıf kişilere ve öglancıklara rub miskaldir...» (12).

— Dikkatsiz hekimlere şöyle der : «... Dağlagu göze deperse göze fesad olur. Adın tabib-i cahil olur...» (11).

— Hekimlere şöyle öğüt verir : «... Bir işi hor görüb adını yavuz itmeyesün. Akibeti mahmud olmayan hastaya el urmayasun. Dünyasına tama idüp kendini halk katunda aziz iken hor itmeyesün. Elbette rağbetinden ve hırsından insafın artuk gerekdür...» (11).

SONUÇ

Daha önceki bölümlerde Sabuncuoğlu'nun bir bilim adamı ve bir hekim olarak Türk ve dünya tıbbına katkıları vurgulanmaya çalışıldı. Ne yazık ki Sabuncuoğlu ülkemiz tıp çevrelerinde hâlâ çok az tanınmaktadır. Sayıları bulan tıp fakültelerinin hiç birisinde onun adı ne bir dershaneye, ne bir kliniğe hattâ ne de bir ameliyathaneye verilmiştir. Doğduğu, yaşadığı ve meslek icra ettiği Amasya'da da anısını yaşatacak bir sokak adı bile yoktur. Oysa, O, Batı bilim çevrelerinde çok daha iyi tanınmaktadır.

Yabancı dilde yazılmış çeşitli tıp tarihlerinde ve ders kitaplarının tarihçe bölümlerinde onun adına ve Cerrahiyetü'l-Haniye'den resimlere rastlamak mümkündür. Aslında Türk tıp tarihçileri de onu yeteri kadar tanıtıcı yayın yapmışlardır (**). Bu pozitif düşünce sahibi hekimimizde tanıtma ve yaşatmanın yolu (hakkında temel çalışmalar yapıldığına göre) şimdi, eserlerini bütünüyle bugünkü dile çevirerek tıp dünyamıza tanıtmak yoluyla olacaktır. Böylece, Akrabadin'i, Mücerrebname'yi ya da Cerrahiyetü'l-Haniye'yi okuyan günümüz hekimi onu daha iyi anlayacak; yapacağı bilimsel yayınlarda, vereceği ders ve konferanslarda, birçok tıbbi girişimi Türkiye'de ilk yapan ve yayınlayan kişi olarak meslektaşlarına ve öğrencilerine tanıttacak; bu 15. yüzyıl bilim alemimizin unutulmuş hekimini hakettiği saygın yere eristirebilecektir.

(**) Tıp tarihi yönünden Sabuncuoğlu ile ilgili oldukça çok sayıda yayın yapılmıştır. İlk yayın 1927'de, Ali Canip Yöntem tarafından Hayat Mecmuası'nda yer almıştır. Daha sonra Fuat Kamil Beksan, Süheyl Ünver, Vecihe Kılıçoğlu, Pierre Huard ve Mirko Grmek, Aliyef, İlter Uzel, onu ve eserlerini tanıtan çalışmalar yayınlamışlardır.

KAYNAKLAR

1. Blochet, E. : Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliothèque National, Bibl. Nat. Ed., Paris, 1933.
2. Cerrah İbrahim : Alâim-i Cerrâhin, Türkçe Yazma, Süleymaniye Küt., Hekim-oğlu Ali Paşa Kit., No : 568, 1504.
3. Halimi : Farsça yazma, Süleymaniye Fatih Küt., No : 3659, 1467.
4. Haller, A. : Bibliotheca Chirurgica, Bern, 1774-77.
5. Huard, P., Grmek, M. : Le Premier Manuscrit Chirurgical Turc, Ed. Roger Dacosta, Paris, 1962.
6. Hüseyin Hüsameddin : Amasya Tarihi, C : I-III, Necmistanbul Mat., İstanbul, 1329-32, (1914 - 1916).
7. Kılıçoğlu, V. : Cerrahiye-i İlhaniye, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1956.
8. Lavastin, L. : Histoire Generale de la Medecine, Albin Michel Ed., Paris, 1946.
9. Muhiddin Mehi : Müfid, Nazım al-Teshil, Türkçe Yazma, Adnan Ötüken Küt., Ank., No : I/60, 1467.
10. Şerefeddin Sabuncuoğlu : Akabadin Tercümesi, Türkçe Yazma, Süleymaniye, Fatih Küt. No : 3536, 15. Yüzyıl.
11. Şerefeddin Sabuncuoğlu : Cerrahiyetü'l-Haniye, Türkçe Yazma, Paris Bibl. Nat., Supp. Turc., No : 693, İst. Fatih, Ali Emiri, No : 79, 1465.
12. Şerefeddin Sabuncuoğlu : Mücerrebname, Türkçe Yazma, Süleymaniye Küt., Ayasofya Küt. No : 2619, 1468.
13. Terzioğlu, A. : Moses Hamon Kompendium der Zahnheilkunde, München, 1977.
14. Tevfikoğlu, M. : Ali Emiri Efendi, Türk Kültürü, 88(8) : 244-270, 1970.
15. Uzel, İ. : İlk Türkçe Tıp Yazmalarının Ağız ve Diş Hastalıkları Yönünden İncelenmesi, İst. Üniv. İst. Tıp Fak. Doktora Tezi, No : 26, İstanbul, 1979.

16. Ünver, S. : Kitabu'l-Cerrahiye-i İlhaniye, Kenan Basımevi, İstanbul, 1939.
17. Ünver, S. : İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed, İ.Ü. Yayını, No : 545, İstanbul, 1953.
18. Yıldırım, N. : Alâim-i Cerrâhin üzerine Bazı Yeni Bilgiler ,1. Türk İslâm Bilim - Teknoloji Kong., İstanbul, 2(5) : 169-181, 1981.